

JOZEF MARTINKA

HISTORICKOGEOGRAFICKÉ ČRTY ŽITNĚHO OSTROVA*

Žitný ostrov je ramenami Dunaja jasne ohraničená zložka ČSR v rozsahu 1885 km². Pred štyrmi storočiami sa ešte počítal po Čiernu vodu, teda s rozsahom takmer o 1/4 väčším. S takýmto rozsiahlym a rovnorodým územím na styku troch štátov, pri prastarej transkontinentálnej suchozemskej a vodnej ceste sa môže veľkoryso plánovať, a to tak v poľnohospodárstve, ako aj v hydroenergetickej, dopravnej a priemyselnej výstavbe socialistickej. Pred uskutočňovaním rozsiahlych a účinkami ďalekosiahlych hospodárskych plánov sú potrebné komplexné geografické výskumy na území plánu. Z početných výskumných hľadísk jedno je historickogeografické. Na základe pozemného, listinného, mapového a literárneho materiálu možno vo veľmi stručnom prehľade zistiť aspoň niektoré historickogeografické črty Ostrova.

Vznikal v pleistocéne postupným zanášaním jazera, pozostatku po Panónskom mori. Geneticky sa skladá len z pleistocénnych a holocénnych nánosov bez staršieho útvaru na rovinnom povrchu. Pleistocénne štrkové a sprašovité jadro Ostrova je súvislé a bezvodné v západnej, ale zdrapovito rozmytá a ešte veľmi vodnaté vo východnej polovici. Široké okraje Ostrova sú pokryté holocénnou hlinito-piesčitou zeminou a tvoria akoby širočizné povodniská okolo málo kľunatého stredy. Zálivovito zaberajú i značnú časť východnej polovice Ostrova.

Vedecké objavenie, zavedenie Žitného ostrova do literatúry sa stalo veľmi neskoro. *Mapa Peutingeriana* ho ešte nemá, hoci sú na nej vyznačené aj oveľa menšie ostrovy. Na najstarších doplnených vydaniach Ptolemaiových máp tiež nie je ešte zakreslený. Jeho prvé známe kartografické zobrazenie sa nachodí na mape: Nicolaus Cusanus, *Germania*, ktorá bola vydaná r. 1491.

V listinách Uhorska sa Žitný ostrov po prvý raz spomína r. 1209, opakovane až od druhej polovice XIII. storočia menom Chollowkuz. Zaujímavé je, že v tomto slovansko-maďarskom, vyše 700 ročnom názve — dnes maďarsky Csallóköz — sa nevyjadruje ostrovná povaha územia, lež označuje sa len ako medziriečie, podobne ako susedný Plazoukuz, Vagkuz, Tormoskuz a ďaleký Bodrogkuz, ktoré boli len skutočným medziriečím. Tieto názvy sa tvorili z mena menšej rieky, ktorá s väčšou tvorila medziriečie, lebo menom väčšej rieky by sa boli rovnako označovali všetky jej medziriečia s prítokmi. Prvý geografický opis Žitného ostrova je z prvej tretiny XVI. storočia od Mikuláša Oláha, neskoršieho arcibiskupa, do cirkevnej župy ktorého tento ostrov patrila.

Podrobnejší opis Ostrova podal až M. Běl v najreprezentatívnejšom diele o slovenskom území v XVIII. storočí: *Notitia Hungariae novae historico-geographica*. Komplexná geografia Ostrova ešte čaká na napísanie.

Slovenské meno Žitný ostrov, maďarské Csallóköz a nemecké Schüttinsel možno objasniť pomocou toponomastiky. Pôvod v literatúre najbežnejšieho mena

* Prednesené dňa 7. VI. 1955 na VI. sjazde čs. geografov v Smoleniciach.

Csallóköz je podľa *Etymologického slovníka* Maďarskej akadémie vied neznámy. Vl. Šmilauer v diele *Vodopis starého Slovenska* napísal, že „jeho etymologie není známa, není však slovanská“, ale nevzdáva sa nádeje, že sa ho podarí osvetliť neskoršiemu skúmaniu. Všetky dávne tvary názvu dnešného Malého Dunaja: Chollow, Challowo, ako aj skupiny Challon, podobne skupín Chelch, Chyliz, Csiliz vysvetľujem zo slovenských ľudových slov ešte živých, zo slovesa *čol*—*hať*, čo znamená „zákrutnato sa pohybovať ako v detskej hre na hada“, geografický výrazom meandrovať. Mlokovité obojživelníky sa čolhajú, plazia (čolky). Z koreňa *čol*- vzniklo mnoho prezývok a rodinných mien.

Pri bývalej obci Nyr, čo znamená vodnatá preliačina, vytekalo z Čalova ramente, ktoré niekoľko storočí zapisovali ako „Plaza, Plazou“, čo tiež označuje (aj v Juhoslávii) plaziaci sa zákrutnatý tok, aký v skutočnosti je. Dnes sa volá Čierna voda.

Všeobecný názov „čolov“, čo znamená „plazivý, zátočínový tok“, bol konzervovaný v názve — s maďarskou výslovnosťou — „Csalló-köz“. Po slovensky by sa dnes povedalo „Záčolovie“. Keď boli Slováci zatlačení ďalej od Ostrova, utvorili si z analógie latinského a nemeckého názvu a jeho poľnohospodárskej povahy názov „Žitný“ ostrov. V slovenskej učebnici A. Radlinského pre ľudové školy sa uvádzal názov „Žitava“. Spomenuté názvy sú nepochybne slovanského pôvodu a dobre spĺňajú opisnú funkciu.

Nemecký názov Ostrova Schüttinsel odvodzoval Lazius z „insula Cituorum“, od údajného národa na Ptolemaiovej mape v Panónii. Aventinus vykladal názov od „insula Scythorum“, ale Skytov tam nikdy nebolo. Iní ho vykladajú zo slova Schütten (ochranné násypy), ale názov Schuth je zapísaný už na Lazarusovej mape z r. 1528, teda je starší než násypy. Podobný názov žije i vo Viedni a v Nürnbergu na rieke Pegnitz. Schüttinsel znamená nánosový ostrov, čo je výrazná charakteristika.

Riečne názvy sú veľmi hodnotné historickogeografické údaje, lebo ich dáva ten národ, ktorý trvalo býva pri nich; novší inorečovní osadníci názvy často len preberajú a prispôsobujú svojej reči.

Spomedzi morfológických zmien na Ostrove našim poukázat na nivelačné zjavy, ktoré sa rok čo rok i viac ráz účinne opakovali až do ohradenia Ostrova násypmi v druhej polovici XIX. storočia. Výškové rozpätie týchto zmien bolo na 86 km vzdušnej dĺžke od horného konca po dolný (134—106 m) 28 m a v polovici Ostrova na 25 km šírke od Starého Dunaja k Malému 5 m. Tvarové zmeny sa diali horizontálne. Smerom spádu sa posúval nános na veľké diaľky v ohromných závaloch. Vertikálne zmeny mohli byť len malých rozmerov, a preto i malého hospodárskeho významu oproti neprehľadným škodám z horizontálnych presunov. Povodne Starého Dunaja tiekli nielen smerom riečného koryta a väčšieho spádu (0,35 m/km), lež i do nižšie ležiaceho Malého Dunaja, smerom menšieho spádu (0,2 m/km). Povodne nánosom z vyšších miest zarovnávali nižšie. Ak sa takéto výmole zhubne dotkli niektorej osady (zanikali tak celé osady), takéto morfológická zmena sa stručne zaznamenala, ale takých údajov je neveľa. Len pomocou podrobného pozemného štúdia môže podať historická geografia prehľadný obraz málo nápadných, poľnou kultúrou už pozotieraných morfológických zmien.

Najviac prístupných, zhruba i lokalizovateľných údajov sa zapísalo o zmenách vodnej siete Ostrova, lebo tie súviseli s právom a dôchodkom. Žitný ostrov ani v historickom čase nebol jediným ostrovom, lež zloženinou mnohých ostrovov a

vodnatísk. Keď na Ostrove ešte nebolo organizovanej protipovodňovej ochrany, prietoky zo Starého Dunaja do Malého Dunaja priečne rozdeľovali Ostrov na kusy. Keď niektoré rameno zahataním zaniklo, utvorilo sa nové. Tak to bolo aj s kusmi Ostrova. I príroda, ale najmä človek ich menil, až po viacstoročnej borbe zostal len jediný veľký ostrov. Na tomto zostali po starých korytách reťaze mŕtvych ramien. Tieto sa rozrastali po kopnení od snehovice, po prškach od dažďovice a za vysokého stavu vody v Dunaji od spodnej vody. Mnohé preliachiny boli bez odtoku. Voda zmizla z nich len odparovaním. Na takýchto miestach vznikali ťažké ílovito-hlinité náplavové pôdy, kde-tu i rašeliniská.

Do regulácie a meliorácie bývalo na Žitnom ostrove príliš mnoho vody. Zlepšenie pomerov sa malo dosiahnuť odvodňovaním. Po jeho uskutočnení je zas príliš málo vody. Za suchého leta vietor už pieskom pozavieva kanály, vlastne suché jarky. Intenzívne pestovanie rastlínstva je na Ostrove už podmienené zavlažovaním, čo bude problematické na štrkovitých a pieskovitých častiach. Pri odvodňovaní Ostrova ešte nebolo dost skúseností s možnými následkami radikálneho odvodnenia.

O mikroklimatických zmenách po dôkladnej zmene hydrografických pomerov ešte niet dostatok overených údajov, ale sú pravdepodobné.

Na vodnom bohatstve sa zakladalo prekvitajúce rybárstvo, ktoré v komárňanskom okolí bolo najvýznamnejšie v celom rybnatom Uhorsku. I komárňanský župan dostával ako plat úžitok 16 rybnísk. Najnáročnejšia rybačka bola chytenie cisársko-kráľovskému dvoru rezervovaných rýb jesetrov a výz. Na to bolo treba prehradiť brnovou stavbou „slopmi“ celý Dunaj. Takýto rybolov sa už nerobí od konca XVII. storočia. Právo stavať slopy udeľoval panovník len magnátom. Kde tvoril Dunaj väčšie zátoky, tam vznikali tone, ktoré tiež boli kýženým predmetom kráľovských donácií. Na týchto sa kolektívne lovievalo aj 150 m dlhými sieťami, vlekmí, nevodmi. Menšie ramená sa prehradzovali na pohodlnú rybačku sedami. V tichých vodách rybárili vtipne stavanými liesami. Najrozšírenejším ľudovým rybárením bolo chytenie plžikov do vrší na priehradách cez prehojné močaristé vody. Pomocou všeobecného rybárenia sa dostávali aj najchudobnejší Ostrovčania k dostatočnému mäsitému jedlu. Po odvodnení celkom zmizlo toto kedysi základné živobytie Ostrovčanov a citeľne chýba v národnom hospodárstve. Náhrada je možná, ale i potrebná v podobe umelých rybníkov.

Iným hojným prameňom výživy bola poľovačka, najmä na nespočetné vodné vtáctvo pre chutné mäso, užívaním ktorého sa ani častý pôst nerušil. Vo veľkom lapali vtákov i pre ozdobné perie, najmä žeriavov, perá ktorých boli dlhé časy neodmysliteľnou zložkou kroja v Uhorsku. I miestopisné názvy svedčia o tom, že na Ostrove lovili aj kožušinovú zver, najmä bobrov (do r. 1866), vydry, kuny, veverky. Tento prameň výživy tiež vyschol navždy. No našla sa zaň hodnotná náhrada v hromadnom odchove vodnej a hrabavej hydiny pre výrobu mäsa, tuku, peria, čo sa priaznivo pocítovalo v Komárne, Bratislave, ale i vo Viedni.

Pretváranie vodných pomerov na Žitnom ostrove úzko súvisí aj s mlynárstvom. Na dunajských ramenách bolo mnoho korábových a na Ostrove veľa nákolných mlynov a stúp. Tieto hydroenergetické drevené stroje mali spodný pohon na rozdiel od horských mlynov na vrchný pohon. Keďže bol spád Malého Dunaja nepatrný (priemerne asi 0,1 m/km), zvyšovali ho umelo pod vodou stavanými podhatami, ktorými dostávala voda spád na koleso. Za podhatami sa nabhromažďoval nános. Dvíhalo sa dno koryta, od toho plytkavela a rozlievala sa voda. Koľko podhatí, toľko nesplavných úsekov sa utváralo, až Malý Dunaj

v prvej polovici XIX. storočia úplne prestal byť splavný, hoci za tureckých časov bol hlavnou vodnou cestou. Jeho koryto sa ďalej zanáša. Lahko sa zmení na refaz mŕtvisk, ak zahatia prítok vody do neho. Potom by Žitný ostrov prestal byť ostrovom, čím by sa získalo značné množstvo poľnohospodárskej pôdy.

Nákolné mlyny na Ostrove si zásoby pohonnej sily zaistovali tak, že násypom prehatali blízke preliačené okolie mlyna, ktoré sa premenilo na bezmedzný močiar, ale súčasne i na liahniško komárov, helmintových príživníkov, škodlivých mikroorganizmov a na stanovište obyvateľov veľmi degradujúceho grla (strumy). Pre mlyny bývali nekonečné pravoty. Vývojom mlynárskej techniky sa stali kórabové a nákolné mlyny nepotrebnými, odstránili ich; močiare s nimi mizli, zdravie zvierat a ľudí sa zlepšovalo. Náhradou sú výkonnejšie a objemnejšie lode s niekoľkými vlečkami na Starom Dunaji.

Reguláciu ramien Dunaja stratilo svoj podklad i kedysi hodne rozšírené zlatárenie, vypieranie zlatého prachu. Za dávnych čias zemepán ukladal svojim poddaným zlatáriť pri zlatonošných vodách. Azda z takéhoto zlata dal porobiť podkovy v Ríme pre svoju bielu šestorku kardinál Bakócz (r. 1513) na propagandu, keď sa chcel dať zvoliť za pápeža. Oblasť jeho arcibiskupskej župy — okolie Vojky na Žitnom ostrove — bola stálym pracoviskom zlatárov. Po zrušení poddanstva bolo zlatárenie len náhradným ľudovým zamestnaním na jeseň. Ťažšej práce neschopní chlapi zlatárili od jari do zimy. Denný výkon jednej osoby býval 1—2 g zlata, niekedy hodne viac, inokedy takmer nič. Problematické je, či by sa dnes vyplácalo vypieranie zlata na zarastených pracoviskách zlatárov prispôbenými bagrami vo veľkom alebo amalgamačným procesom.

Po rybárstve a poľovníctve bolo základnou živnosťou chovateľstvo, a to až do porobenia ochranných násypov. Odvtedy sa presunulo ťažisko na pestovanie rastlín. Základňou chovateľstva boli hojné pastviská. Spočiatku bol v prevahe chov koní pre služobné potreby na Ostrove, neďaleko štátnych hraníc osadeného hradného ľudu. Kónské mäso im bolo podľa zvyku svojich ázijských predkov dennou potravou, kobyľie mlieko (kefir, kumis) opojným nápojom a pochútkou. V pokojných časoch chov koní splynul s vozatajstvom pre obsluhu Bratislavy a Viedne. Chov koní stratil svoj niekdajší význam navždy hlavne pre rozvoj motorových vozidiel a pohonných strojov.

Prajné boli pašienkové podmienky pre rožný dobytok, ktorý sa pásol po celý rok pod holým nebom. Konzervovacie spôsoby sušením hovädziny umožňovali uskladňovanie a požívanie hockde a hockedy. Ako hľadaný tovar nepotreboval dobytok dopravy, lebo na vlastných nohách zašiel i na ďaleké trhoviská (Stuttgart, Venezia). Od príchodu Turkov po ukončenie kuruckých vojen bolo chovateľstvo neprestajne podlamované. Ovčiarstvo sa tu najviac povznieslo ku koncu XVIII. storočia a v XIX. storočí už upadlo, keď ho lacná zaoceánska vlna urobila málo výnosným. Chov ošípaných nevynikal na Ostrove, lebo nemal dostatok žiru v nevelkých dúbavách a pestovanie kukurice sa oneskorene šírilo. Chovateľstvo pre mäso a mliečne výrobky na základni pestovaných krmovín má na Ostrove dobré vyhliadky.

V rastlinstve Ostrova nastali podstatné zmeny najmä v XIX. storočí. Zmizli alebo sa scvrkli také rastlinné spoločenstvá (luhy, trstiny...), ktoré boli viazané na vodnaté základne. Lužné, lúčne a močiarové porasty sa nahradzovali väčšinou monokultúrami. Ak bola veľká časť povrchovej vrstvy Ostrova viazaná premočenosťou a prírodným trvalým porastom, z veľkej časti pakoreňovým,

teraz je táto vrstva neviazaná od zberu úrody po zakorenenie novej siatiny a sadeniny. I veterná i vodná erózia má teraz väčšie možnosti.

Lesníctvo sa už oddávna obmedzovalo len na galériové lesy. Na SZ konci Ostrova boli aj riedke dúbrávy, na JV väčšinou len luhy. Zachovala sa úradná listina z XIII. storočia, ktorá svedčí o tom, že sa tu už vtedy sadili lesné stromy pre nedostatok dreva. Primerané zalesnenie Ostrova najmä výhodnou mäkkou drevinou či pre vetrolamy či pre drevové základne je úloha, ktorú treba náležito vyriešiť.

Často sa preháňajú údaje o Ostrove, keď sa hovorí o ňom ako o zlatej ovocnej záhrade, do ktorej i králi radi chodievali, najmä kráľ Matej. Kronikár napísal o ňom, že keď cestoval na západ, často si odpočinul pod istou krásnou lipou, ktorú potom odstránila obec aj s koreňom, aby ta viac nechodil a nevyjedal ich. Ovocné stromy sa tu osobitne spomínajú až za tureckých časov. Ovocinárstvu je v ceste na mnohých miestach tvrdá tmelencová vrstva v neveľkej hĺbke. Pestovanie niektorých ovocín a dobrých dýň vo veľkom by mohlo nadobudnúť celoštátny význam.

Osádzanie Ostrova vychádzalo z oboch koncov. Svedčia o tom nálezy z kamennej, bronzovej, železnej doby a z časov, keď Rimania trvalo vládli na jeho južnom pomedzí. Monumentálne stavby ako svedkovia o minulosti len neskoro a v malom počte vznikali na Ostrove. Nebolo pre ne primeraného staviva. Prevažná väčšina domov bola plotovicová. Drevená kostra bola hojne opletená prútím, trstím a okožovaná tmelenou zemou a ohladená. Domce pokrývali košicovými, trstinovými župkami. I kostolíky boli také. Za prečastých požiarov dom zhorel do tla za krátku chvíľu. Takéto domy, osady ľahko vznikali, ale i tak zanikali. Miesto si často menili. V XVIII. storočí pri sčítaniach sa vykazovali v obciach i celé tretiny neobývatelných domov. Začiatkom XVII. storočia bolo na Ostrove vyše 240, dnes už len 110 menších väčších osád. Podľa výkazov z XVIII. storočia v prevažnej väčšine obcí nebolo ani 10—15 poddanských usadlostí okrem zemanských. Boli to drobné osady s embryonálne nerozvinutým pôdorysným typom, ktorý sa živelne rozrastal; veď ho neobmedzovali nijaké hradby ani predpisy. Samoty maďarského typu začali vznikať na Ostrove až po odvodnení.

Mnohé iba v listinách zachované miestne názvy svedčia o slovanskej základnej vrstve obyvateľstva Ostrova, na ktorú sa čoskoro ukladala maďarská. Okrem základných termínov hlavného, rybárskeho zamestnania, ako sú tanya, szelap, szegye, vejsze, varsa . . ., ktoré sú nesporne slovanské, slovanské sú i staré osadné názvy ako celé skupiny nazvané Ete (7 názvov), Patony (11), Karcsa (19), ďalej miestne názvy Bár, Lucs, Keszölcés, Doborgaz, Vök, Lég, Nyrad, Ocsa, Nemamagula, Balatontö, Komárom a ešte asi 30 ďalších, ktoré sa z maďarčiny nedajú vyložiť. Slovanský živel sa preriedil, až zmizol, keď obyvateľstvo Ostrova podľa starej osvedčenej stratégie niekoľko ráz za sebou vystažovali pred často prichádzajúcim nepriateľom, napr. pátráz len za bojov proti Henrichovi III. do r. 1053.

Historická geografia zisťuje na Žitnom ostrove niektoré až do opaku stavu prechádzajúce fyzickogeografické a biogeografické zmeny, čo malo ďalekosiahle ekonomickogeografické následky, a to viac ziskové než stratové. Povodňami ročne ohrozované nehojné obyvateľstvo v tradičným roľníctvom a chovateľstvom dlho sa vystačilo vyživíť tým, čo hotového mu dávala príroda zvlášť vo vode. Spoločnosť až v XIX. storočí zmenila dôkladne prírodné prostredie na Ostrove tým, že vybuodovala vyše 206 000 km násypov proti ročným povodňam,

109 000 km kanálov a predbežne odvodnila viac než 86 000 ha predtým vôbec neupotrebitelnej zeme a získala istotu výsledkov svojej práce s možnosťou plánovania do budúcnosti. Odborne vyváženým uskutočnením veľkolepého plánu dunajského diela Žitný ostrov prekoná i svoje doterajšie prajné ekonomicko-geografické konštelácie.

Йосиф Мартинка

ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК ЖИТНОГО ОСТРОВА

На Житном острове, расположенном между рукавами Дуная (1885 км²), вмешательство человека в естественные условия среды настолько велико, что недостаточно выразить его количественно, а потому дается и качественная характеристика.

Выгодное положение острова на переходе низменности в возвышенность, близ стыка трех государств на большой международной магистрали можно с успехом использовать при его социалистической реконструкции, а для этого нужно заняться и его историко-географическим прошлым.

Остров образовался в плиоцене, когда произошло соединение дельт нескольких рек. Первоначально эта область не являлась островом: здесь сплеталось множество рукавов реки, расстиались болота, располагались конусы выноса. Сложен остров исключительно речными наносами и лессом. Слегка выпуклый в середине, он понижается к краям; левый край опускается ниже, чем правый.

Начиная с каменного века, на природных условиях сказывается влияние человека; распространение его идет с двух концов острова. Первые письменные упоминания о нем относятся к XIII веку. Самый старый чертеж, изображавший карту острова, был сделан Николаусом Кузанусом в XV веке. Первое сохранившееся описание составлено Микулашем Олагом, остригомским архиепископом в XVI веке.

На основании топонимии устанавливается, что первоначальные местные славянские названия почти совершенно смешались с венгерскими.

Громадное влияние на естественную среду острова оказывает вода. По крайней мере раз в год бывали опустошительные наводнения: вода сильно заливала не только края острова, но и переливалась несколькими потоками из правого рукава Дуная в левый. Грунтовая вода появлялась во всех впадинах, где и оставалась потом круглый год. Уже в XIV в. король Жигмунд (Сигизмунд) приказал принять меры против наводнений, однако осуществление их последовало лишь во второй половине XIX в. Благоприятные природные условия сделали возможным успешное развитие на речном узле рыболовства, которое и явилось главным источником пропитания островитян. Обилие воды способствовало распространению мукомольного дела и появлению множества плавающих мельниц и мельниц на сваях. Из-за первых левый рукав, который был прежде главным водным путем, сделался несудоходным, а вторые превратили окружающую местность в болото — рассадник заразных болезней (гельминтозы, малярия).

Промывка золота во времена крепостной зависимости была чрезвычайно распространенным занятием. После отмены крепостного права ею занимались гораздо меньше. Многочисленные болота и луга были подходящим местом для охоты на птицу, которая давала мясо и перо, и на млекопитающих (бобр, выдр, куниц), которые давали мех.

После того, что были произведены работы по регулированию рукавов Дуная и мелиорации, все упомянутые виды занятий перестали практиковаться.

Разведение животных приспособлялось к спросу на тот или иной товар и к торговым отношениям с Австрией. Одно время выгодным было коневодство, потом разведение крупного рогатого скота, а в самое последнее время птицеводство (разные виды куриных и водяная птица).

Еще в начале XVIII века на Житном острове насчитывалось 240 небольших селений с 10—20 дворами в каждом. В настоящее время имеется 110 населенных пунктов со 140 000 жителей в общей сложности. Монументальных построек почти

нет вследствие недостатка подходящего материала. Дома строились обыкновенно с простым или двойным деревянным каркасом, который переплетали тростником, обмазывали глиной и белили. Наводнения и пожары уничтожали селения дотла. Но если поселения быстро исчезали, то они также быстро возникали, при том обычно на ином месте. Дома легко превращались в развалины, что придавало селениям восточный вид.

Вследствие недостатка полезных ископаемых, надежного транспорта, лесов и технических культур ни ремесла, ни промышленность не развились в сколько-нибудь значительных размерах. Житный остров — аграрный край. Этому вполне соответствует и словацкое название «житный». Можно ожидать, что после возведения гидросооружений на Дунае жизнь здесь станет более разнообразной и богатой.

Перевод со словацкого В. Андрусовой

Jozef Martinka

HISTORISCH-GEOGRAPHISCHE GRUNDZÜGE DER SCHÜTTINSEL

Auf der Donauinsel Žitný ostrov (Schüttinsel) (1885 Km²) werden Eingriffe der menschlichen Gesellschaft in die Umwelt festgestellt, zu deren Beschreibung der quantitative Masstab nicht genügt, darum wendet man den qualitativen Masstab an.

Die gute Lage der Insel am Übergange von der Ebene ins Hügelland, an der Grenze dreier Staaten, am transkontinentalen Wege, kann bei ihrem sozialistischen Umbau vorteilhaft ausgenutzt werden, darum schenken wir auch den historisch-geographischen Erkenntnissen unsere Aufmerksamkeit.

Die Insel entstand seit dem Pliocän aus den Deltas einiger Flüsse. Ursprünglich war es keine Insel, sondern ein Gewirr vieler Flussarme, Sümpfe und Schwemmegel. Sie ist nur aus lauter Flussablagerungen und Löss aufgebaut. Die flach aufgewölbte Mitte der Insel sinkt gegen die Ränder zu, der linke Rand liegt tiefer als der Rechte.

Unter den Einfluss der Gesellschaft kam die Insel von beiden Enden her seit der Steinzeit. Die ersten schriftlichen Vermerke in den Urkunden stammen aus dem XIII. Jahrhundert. Autor der ältesten Karteneinzeichnung war Nicolaus Cusanus im XV. Jahrhundert. Die erste Beschreibung der Insel blieb uns erhalten von Nik. Olah, Erzbischof von Gran im XVI. Jahrhundert.

Mit Hilfe der Toponomastik wird festgestellt, dass die ursprünglichen slawischen Ortsnamen fast vollständig mit den ungarischen vermischt wurden.

Unter dem Einflusse des Wassers veränderte sich die Umwelt der Insel. Jährlich wenigstens einmal wirkte die Überschwemmung vernichtend ein. Dabei standen nicht nur die Inselränder in breitem Gürtel unter Wasser, sondern das Wasser strömte auch durch einige Graben vom rechten Donuarms in den linken. Das Grundwasser wieder füllte alle Vertiefungen, in welchen es dann manchmal das ganze Jahr hindurch stehen blieb. Vorkehrungen gegen die Überschwemmungen ordnete schon König Siegmund im XIV. Jahrhundert an, sie wurden jedoch erst in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrh. durchgeführt. Die ursprüngliche Umwelt ermöglichte am Flussknoten einen höchst ausgiebigen und typologisch reichen Fischfang in dem fischreichen Ungarn und war der Grunderwerb der Inselbewohner. Das Wasser ermöglichte auch das Müllerhandwerk, welches mit vielen kleinen Barken- und Pfahlmühlen arbeitete. Die schwimmenden Mühlen machten den linken Flussarm, welcher früher der Hauptwasserweg war, unschiffbar und die Pfahlmühlen wieder verwandelten ihre Umgebung in Sümpfe mit vielen Ansteckungsherden (Kropf, Helminthosen, Malaria).

Die Goldsucherei war eine Massenbeschäftigung in der Zeit der Leibeigenschaft. Als diese aufgehoben wurde, wurde die Suche nach Gold zur Volksbeschäftigung geschwächer Leute. Die zahlreichen Sümpfe und Auen ermöglichten den Bewohnern die Vogeljagd für Fleisch und Federn, die Jagd der Säugetiere für Pelzwaren (Biber, Otter, Marder). Nach der Regulation der Donauläufe und der Melioration der Insel verschwanden die angeführten Beschäftigungen.

Die Vieh- und Hühnerzucht änderte sich je nach dem Warenbedarf und dem jeweiligen Stand des Handels mit Österreich. Es gab eine Zeit günstiger Pferdezucht, dann herrschte die Rinderzucht vor, dann die Schafzucht und in neuester Zeit wird viel Scharr- und Wassergeflügel gezüchtet.

Was die Siedlungsgeschichte betrifft, war die Insel noch anfangs des XVIII. Jahrhunderts eine Gegend mit 240 kleinen Gemeinden von je 10—20 Häusern. Zurzeit sind auf der Insel 110 Gemeinden mit insgesamt 140 000 Bewohnern. Monumentale Gebäude fehlen sozusagen überhaupt wegen Mangel an geeignetem Baumaterial. Die Häuser bestehen gewöhnlich aus einem einfachen oder doppeltem Holzgestell, welches mit Reisig durchflochten, mit Mörtel angeworfen und weiss getüncht war. Überschwemmungen und Feuer vernichteten die Dörfer bis am Grund doch ebenso leicht, wie sie vergingen, entstanden sie wieder und zwar gewöhnlich an einem anderen Ort. Solche Häuser verwandelten sich schnell in Ruinen und verliehen den Dörfern einen orientalischen Charakter.

Wegen Mangel an mineralischen Rohstoffen, verlässlichen Verkehrsmitteln, in Ermangelung von Wäldern und technischen Erzeugnissen konnten sich auf der Insel weder die Gewerbe noch die Industrie in grossen Ausmassen entwickeln. Die Schüttinsel ist ein Agrarland. Darauf weist auch ihr slowakischer Name „Žitný ostrov“ (Korninsel) hin. Nach der Durchführung des Donauwerkes auf der Insel kann man ein mannigfaltigeres, reicheres Leben erwarten.

Aus dem Slowakischen übersetzt von Vl. Dlabáčová